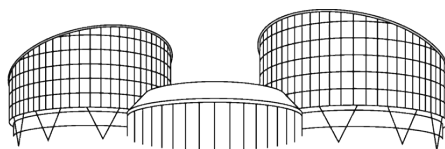

EUROPEAN COURT OF HUMAN RIGHTS
COUR EUROPÉENNE DES DROITS DE L'HOMME

© Vijeće Evrope/Evropski sud za ljudska prava, 2014. Ovaj prevod finansiran je uz podršku Zakladnog fonda za ljudska prava Vijeća Evrope (www.coe.int/humanrightstrustfund). Ovaj prevod nije obavezujući za Sud. Za više informacije pogledajte napomenu o autorskim pravima na kraju ovog dokumenta.

© Council of Europe/European Court of Human Rights, 2014. This translation was commissioned with the support of the Human Rights Trust Fund of the Council of Europe (www.coe.int/humanrightstrustfund). It does not bind the Court. For further information see the full copyright indication at the end of this document.

© Conseil de l'Europe/Cour européenne des droits de l'homme 2014. La présente traduction a été effectuée avec le soutien du Fonds fiduciaire pur les droits de l'homme du Conseil de l'Europe (www.coe.int/humanrightstrustfund). Elle ne lie pas la Cour. Pour plus de renseignements veuillez lire l'indication de copyrights/droits d'auteur à la fin du présent document.

EUROPEAN COURT OF HUMAN RIGHTS
COUR EUROPÉENNE DES DROITS DE L'HOMME

VELIKO VIJEĆE

PREDMET X protiv LATVIJE

(Predstavka br. 27853/09)

PRESUDA

STRAZBUR

26. novembra 2013.

Ova presuda je konačna ali može biti predmetom redakcijskih izmjena.

U predmetu X protiv Latvija,

Evropski sud za ljudska prava, zasjedajući u Velikom vijeću u sastavu:

Dean Spielmann, *predsjednik*,
Nicolas Bratza,
Guido Raimondi,
Ineta Ziemele,
Mark Villiger,
Nina Vajić,
Khanlar Hajiyeu,
Danutė Jočienė,
Ján Šikuta,
Päivi Hirvelä,
George Nicolaou,
Zdravka Kalaydjieva,
Nebojša Vučinić,
Angelika Nußberger,
Julia Laffranque,
Paulo Pinto de Albuquerque,
Linos-Alexandre Sicilianos, *sudije*,

i Michael O'Boyle, *zamjenik registrara*,

nakon vijećanja zatvorenog za javnost održanog 10. oktobra 2012. i 25. septembra 2013.,

donijelo je sljedeću presudu, koja je usvojena posljednjeg pomenutog datuma:

POSTUPAK

1. Postupak u ovom predmetu pokrenut je temeljem predstavke (br. 27853/09) protiv Republike Latvije, koju je Sudu podnijela državljanka Latvije, gospođa X ("podnositeljica predstavke") 8. maja 2009. u skladu sa članom 34. Konvencije o zaštiti ljudskih prava i temeljnih sloboda ("Konvencija"). Predsjednik Velikog vijeća je, na vlastiti zahtjev, naložio zaštitu identiteta podnositeljice predstavke (pravilo 47. stav 3. Poslovnika Suda).

2. Podnositeljicu predstavke zastupao je gospodin R. Strauss, advokat iz Rige. Vladu Latvije ("Vlada") zastupala je njezina zastupnica, gospođa K. Līce.

3. Podnositeljica predstavke je tvrdila da je odlukama latvijskih sudova, koji su naložili temeljem Haške konvencije od 25. oktobra 1980. o građanskopravnim aspektima međunarodne otmice djece da se njezina kćerka vrati u Australiju, povrijeđeno njezino pravo na porodični život u smislu člana 8. Konvencije.

4. Predstavka je dodijeljena Trećem odjelu Suda (pravilo 52. stav 1.). Dana 15. novembra 2011. vijeće tog odjela, u čijem sastavu su bile sudije: Josep Casadevall, *predsjednik*, Corneliu Bîrsan, Alvina Gyulumyan, Egbert Myjer, Ineta Ziemele, Luis López Guerra i Kristina Pardalos i Santiago Quesada, registrar Odjela, proglasilo je predstavku prihvatljivom i o tome donijelo presudu. Većinom glasova, utvrdilo je da je došlo do povrede člana 8. Konvencije. Izdvojeno mišljenje sudija Myjer i López Guerra priloženo je uz presudu koja je donesena 13. decembra 2011.

5. Dana 13. marta 2012. Vlada je tražila da se predmet uputi Velikom vijeću temeljem člana 43. Konvencije. Veliko vijeće je ovaj zahtjev prihvatilo 4. juna 2012.

6. Sastav Velikog vijeća utvrđen je u skladu sa odredbama člana 26. stavovi 4. i 5. Konvencije i pravila 24. Poslovnika Suda. Na konačnim zasjedanjima, Nicolas Bratza i Nina Vajić nastavili su sjediti u Vijeću i nakon isteka svog mandata, temeljem člana 23. stav 3. Konvencije i pravila 24. stav 4.

7. Podnositeljica predstavke i Vlada dostavili su dodatna pismena očitovanja (pravilo 59. stav 1.). Pored toga, zaprimljeni su i komentari trećih strana, odnosno Vlade Finske, Vlade Češke Republike, nevladine organizacije Reunite International Child Abduction Centre, kojima je predsjednik dozvolio da interveniraju u pisanoj formi (član 36. stav 2. Konvencije i pravilo 44. stav 3.).

8. Javno saslušanje je održano u Zgradi ljudskih prava u Strazburu, 10. oktobra 2012. (pravilo 59. stav 3.).

Pred Sudom su se pojavili:

– *u ime Vlade*

G-đa K. Līce, *zastupnica*,

G-đa I. Reine, *advokatica*,

G-đa A. Rutka-Kriškalne, *savjetnica*;

– *u ime podnositeljice predstavke*

G-din Roberts Strauss, *advokat*.

Sud je saslušao obraćanje gospođe K. Līce i gospodina Straussa.

ČINJENICE

I. OKOLNOSTI SLUČAJA

9. Podnositeljica predstavke rođena je 1974. godine i sada stanuje u Australiji. Ona je državljanka Latvije koja je 2007. godine, također, stekla državljanstvo Australije.

10. Nakon što je početkom 2004. godine upoznala gospodina T. i počela se zabavljati s njim do kraja godine se preselila u njegov stan, premda je još uvijek bila udata za drugog čovjeka, gospodina R.L., od kojeg se razvela 24. novembra 2005.

11. Dana 9. februara 2005. podnositeljica predstavke je rodila kćerku, E. U rodnom listu djeteta nije navedeno očevo ime niti je obavljen test očinstva. Podnositeljica predstavke, koja je još uvijek živjela sa T., naknadno je ostvarila pomoć za samohrane majke. Uprkos narušenim odnosima, podnositeljica predstavke je nastavila živjeti sa T. kao podstanar.

12. Dana 17. jula 2008. podnositeljica predstavke je napustila Australiju i sa kćerkom, kojoj je tada bilo tri godine i pet mjeseci, vratila se u Latviju.

A. Postupak u Australiji

13. Dana 19. augusta 2008. T. je podnio zahtjev Porodičnom sudu u Australiji za utvrđivanje svojih roditeljskih prava u odnosu na dijete. U prilogu svom zahtjevu dao je izjavu pod zakletvom u kojoj je potvrdio da je bio u odnosu sa podnositeljicom predstavke od 2004. godine i da mu je ona uvijek govorila da je on otac djeteta; da je ugovor o najmu sa podnositeljicom predstavke bio varka i da su o tome zajedno odlučili; da je dao lažnu izjavu socijalnoj službi kako bi podnositeljica predstavke ostvarila pomoć za samohrane roditelje. Gospodin T. je tvrdio da je podnositeljica predstavke Australiju napustila s djetetom bez njegovog pristanka, čime je prekršila član 3. Haške konvencije, i da je otišla na njemu nepoznatu adresu u Latviji. U prilog svojoj tvrdnji dostavio je e-mail korespondenciju sa članovima njegove porodice.

14. Podnositeljica predstavke, iako je očigledno pozivana na različite načine da se pojavi pred sudom ili da u postupku učestvuje putem telefona, nije prisustvovala postupku.

15. Presudom od 6. novembra 2008. australijski Porodični sud priznao je očinstvo gospodina T. u odnosu na E. i utvrdio da su podnositeljica predstavke i T. imali zajedničku roditeljsku odgovornosti za dijete od njezinog rođenja. Sudija je dodao da će se predmet nastaviti ispitivati kada se dijete vrati u Australiju, navodeći sljedeće:

“... Međutim, nije moje da odlučujem o tome da li je djetetov boravak u Latviji posljedica nezakonitog odvođenja ili zadržavanja. Uz dužno poštovanje, o tom pitanju treba odlučiti latvijski sudija.”

16. Podnositeljica predstavke se nije žalila na ovu odluku.

B. Postupak u Latviji

17. Dana 22. septembra 2008. Ministarstvo za djecu i porodična pitanja, koje je centralno latvijsko tijelo odgovorno za provedbu Haške konvencije, zaprimilo je preko svog australijskog pandana zahtjev gospodina T., koji je tražio povratak djeteta u Australiju na osnovu pomenute međunarodne konvencije. Zahtjev za povratak bio je popraćen sudskom garancijom, koja navodi primjenjivi australijski zakon i potvrđuje da je, ne dovodeći u pitanje očinstvo, na datum kada je dijete odvedeno iz Australije T. imao zajedničku roditeljsku odgovornost nad djevojčicom u smislu člana 5. Haške konvencije.

18. Dana 19. novembra 2008. Okružni sud Zemgale u Rigi ("Okružni sud") ispitao je zahtjev u prisustvu obje strane, i gospodina T. i podnositeljice predstavke.

19. Podnositeljica predstavke je na ročištu osporavala zahtjev gospodina T. Pojasnila je da on nema osnova da bude priznat kao otac djeteta jer je u vrijeme rođenja djeteta ona još uvijek bila udata za drugog čovjeka i prije njezinog odlaska iz Australije T. nikada nije izrazio želju da mu se prizna očinstvo. Navela je, budući da je T. postao neprijateljski raspoložen i povremeno agresivan prema njoj, da je tražila da se osobe koje su je posjećivale u Australiji pozovu u svojstvu svjedoka. Podnositeljica predstavke je također tvrdila da je T. pokrenuo postupak samo da bi ih iskoristio u krivičnom postupku koji je navodno bio pokrenut protiv njega u Australiji.

20. Predstavnik *Bāriņtiesa*, institucije za starateljstvo i brigu koju je uspostavilo gradsko vijeće Rige, tražio je da se zahtjev gospodina T. odbaci, tvrdeći da je, s jedne strane podnositeljica predstavke samohrana majka od momenta kada je dijete odvedeno iz Australije, a s druge strane, da je dijete već uspostavilo vezu sa Latvijom.

21. Presudom od 19. novembra 2008., Okružni sud je potvrdio zahtjev gospodina T. i naložio da se dijete odmah vrati u Australiju, a najkasnije u roku od šest sedmica od datuma presude. Napominjući da su australijski sudovi već utvrdili da su podnositeljica predstavke i T. imali zajedničku roditeljsku odgovornost nad djetetom, u svom obrazloženju sud je utvrdio, prije svega, da latvijski sudovi ne mogu preinačiti tu odluku niti mogu tumačiti i primjenjivati australijski zakon. Nadalje je istakao da, primjenom članova 1. i 14. Haške konvencije, latvijski sudovi nisu bili nadležni da odlučuju o roditeljskoj odgovornosti gospodina T. nad djetetom već samo o odvođenju djeteta iz Australije i o njezinom mogućem povratku. Smatrao je da je odvođenje djeteta bilo pogrešno i provedeno bez saglasnosti gospodina T. Što se tiče primjene člana 13. Haške konvencije, smatrao je, u svjetlu fotografija i prepiske elektronskom poštom između podnositeljice

predstavke i rodbine gospodina T., da se on brinuo za dijete i prije njezinog odlaska u Latviju. Napominjući da su svjedoci u svojim izjavama ukazali na svađe između stranaka i činjenicu da se T. razdražljivo ophodio prema podnositeljici predstavke i djetetu, sud je smatrao da na temelju toga ne može zaključiti da se T. nije brinuo o djetetu. Na kraju, sud je odbacio kao neosnovan navod da povratak djeteta predstavlja rizik od psihološke traume.

22. Podnositeljica predstavke je uložila žalbu, tvrdeći da je, u vrijeme kada su napustili Australiju, ona bila jedini staratelj djeteta, i po zakonu i u praksi, i da bi povratak njezine kćerke u Australiju izazvao kod djeteta psihološku traumu. U prilog potonjem, priložila je potvrdu koju je izdao psiholog na njen zahtjev nakon prvostepene presude. Ova potvrda, na temelju pregleda E. od 16. decembra 2008, navodi sljedeće:

“Premda je iz pregleda jasno da je njezin razvoj adekvatan u smislu znanja i jezika, dijete nije u stanju, zbog svoje starosne dobi, kazati koje mjesto prebivališta preferira... Imajući na umu njezinu dob i bliske emocionalne veze s majkom, što je normalno za njezin uzrast, njezino emocionalno dobrostanje se primarno temelji i blisko je povezano sa psihološkom ravnotežom [podnositeljice predstavke].... Djetetu je potrebno dnevno prisustvo majke i da sa njom živi trajno na istom mjestu. S obzirom na njezinu dob – tri godine i 10 mjeseci, neposredno razdvajanje od majke treba odbaciti kao opciju jer će u suprotnom dijete vrlo vjerovatno pretrpjeti psihološku traumu, koja će uticati na njezin osjećaj sigurnosti i samopouzdanje.”

23. Podnositeljica predstavke je također tvrdila u svojoj žalbi da je latvijski jezik maternji jezik djeteta, da je u Latviji pohađala predškolske aktivnosti i da nema nikakvih veza sa Australijom, te da joj je potrebno prisustvo majke. Tvrdila je da ih T. nikada nije finansijski pomagao i da ih je zlostavljao. Pored toga, kritizirala je prvostepeni sud zbog toga što je odbio tražiti informacije od australijskih vlasti o kriminalnom profilu gospodina T., njegovim ranijim osudama i optužbama za korupciju koje su mu navodno stavljene na teret. Tvrdila je, također, da bi, ako bi se vratila u Australiju, bila nezaposlena i bez prihoda, te je kritizirala Okružni sud koji nije izrekao mjere zaštite u slučaju povratka.

24. Dana 6. januara 2009., na zahtjev podnositeljice predstavke, Okružni sud je naložio odgodu izvršenja odluke od 19. novembra 2008., nalažući da se dijete vrati prije okončanja postupka po žalbi. Pozivajući se na preambulu Haške konvencije, smatrao je da ono što je u najboljem interesu djeteta ima prednost nad hitnim povratkom, da je dijete vezano za majku i da bi, shodno psihološkom nalazu koji je podnositeljica predstavke priložila, nagli prekid kontakta s majkom izazvao traumu kod djeteta.

25. Dana 26. januara 2009., nakon ročišta koje je održano u prisustvu oboje, podnositeljice predstavke i T., Regionalni sud u Rigi (*Rīgas Apgabaltiesa*) podržao je prvostepenu presudu. Ustanovio je da je zahtjev gospodina T. bio u skladu sa Haškom konvencijom, ističući da su rokovi utvrđeni u njoj vrlo kratki i da nije bilo potrebe za bilo kakvim formalnostima ili analizama da bi se priznala odluka australijskog suda. Osim toga, smatrao je da je prvostepeni sud pravilno utvrdio, na osnovu

svih relevantnih dokaza, a naročito na osnovu dostavljenih pisama i fotografija, da je gospodin T. skrbio za dijete. Što se tiče argumenta podnositeljice predstavke i predstavnika *Bāriņtiesa* o tome da u slučaju povratka djeteta u Australiju navodno ne bi imala nikakve informacije o stanju djeteta, smatrao je da

“nema osnove da se sumnja u kvalitet skrbi i socijalne zaštite koja se pruža djeci u Australiji, s obzirom da se, kako se navodi u [izjavi datoj pod zakletvom], australijski zakon brine za, između ostalog, sigurnost djece i [njihovu] zaštitu od zlostavljanja unutar porodice.”

26. Što se tiče navoda podnositeljice predstavke, ustanovio je sljedeće:

“[Sud] odbacuje ... navode da je [T.] zlostavljao [podnositeljicu predstavke] i dijete, kao i [navode] da mu prijete kazna zatvora za [krivična djela koja mu se stavljaju na teret], jer nema dokaza koji bi, makar indirektno, potkrijepili te navode.

Također, ni zaključak [psihološke procjene] od 16. decembra 2008. ne može poslužiti kao dokaz protiv povratka djeteta u zemlju tražitelja. Iako se u zaključku navodi da dijete treba svoju majku i da ne bi trebalo razmatrati nagli prekid kontakta između majke i djeteta, pitanje koje se postavlja pred ovaj sud nije pitanje prava skrbništva... Prema članu 19. Haške konvencije, odluka donesena temeljem ove konvencije u vezi s povratkom djeteta neće se smatrati meritornom odlukom o bilo kojem pitanju u vezi sa pravom skrbništva.

[Sud] smatra da... [dijete]...nije dostiglo starosnu dob ili razinu zrelosti, koja bi joj omogućila da formuliра svoje mišljenje o povratku u Australiju.”

27. Dana 5. februara 2009. sudski izvršitelj naložio je podnositeljici predstavke da postupi u skladu sa odlukom kojom joj se nalaže da dijete vrati najkasnije do 19. februara 2009. Podnositeljica predstavke je odbila postupiti po nalogu.

28. Tačno neutvrđenog datuma sudski izvršitelj je podnio zahtjev kod Okružnog suda za izvršenje naredbe o povratku djeteta. U isto vrijeme, Okružni sud, nakon što je zaprimio zahtjev od podnositeljice predstavke za odgodu izvršenja naredbe o povratku od šest do dvanaest mjeseci, zakazao je ročište za 16. april 2009.

29. Dana 6. marta 2009., na zahtjev gospodina T., latvijsko centralno izvršno tijelo zatražilo je od *Bāriņtiesa* da provjeri životne uvjete djeteta i obavijeste podnositeljicu predstavke da je gospodin T. podnio zahtjev da vidi dijete.

30. Dana 14. marta 2009. gospodin T. je slučajno naišao na podnositeljicu predstavke i E. u blizini jednog trgovačkog centra. Iskoristivši priliku, uzeo je E. i odvezao je u Talin (Estonija), odakle je počeo povratak prema Australiji. Dana 16. marta 2009. latvijsko centralno izvršno tijelo, odgovarajući na zahtjev svog estonskog pandana u vezi sa davanjem odobrenja gospodinu T. da odleti u Helsinki, dostavilo je informaciju o pravu gospodina T. da se sa svojom kćerkom vrati u Australiju.

31. Tužba za otmicu, koju je podnositeljica predstavke naknadno podnijela, odbačena je, kao i disciplinska žalba koju je podnijela protiv latvijskog centralnog izvršnog tijela. Zahtjev podnositeljice predstavke za odgodu izvršenja naredbe o povratku je time lišen svrhe.

C. Stanje djeteta od povratka u Australiju

32. U septembru 2009. australijski Porodični sud ukinuo je sve prethodne odluke u vezi sa pravima roditelja i presudio da gospodin T. ima isključivu roditeljsku odgovornost za dijete. Premda je zabranio podnositeljici predstavke da daje bilo kakve izjave u javnosti o pitanjima koja se tiču djeteta ili gospodina T., dozvolio joj je da posjećuje kćerku pod nadzorom socijalnog radnika. Sud joj je također zabranio da se djetetu obraća na latvijskom jeziku i presudio da, sve dok dijete ne napuni jedanaest godina, podnositeljica predstavke ne smije posjećivati ili komunicirati, na bilo koji način, sa bilo kojom ustanovom za skrb djece, predškolskom ustanovom ili školom koju pohađa njezina kćerka niti sa roditeljima bilo kojeg drugog djeteta koje pohađa istu ustanovu.

33. Pred Velikim vijećem, Vlada je, pozivajući se na članak objavljen u latvijskoj štampi u oktobru 2011. koji je sadržavao, naročito, izjave sestre podnositeljice predstavke, istakla da se podnositeljica predstavke vratila u Australiju, pronašla smještaj i zaposlila se u jednoj državnoj socijalnoj ustanovi. Također su naveli da je bila u redovnom kontaktu sa svojom kćerkom, da se sa njom viđala dvaput sedmično u centru za socijalnu skrb i da ju je viđala bez prisustva socijalnog radnika.

II. RELEVANTNO DOMAĆE I MEĐUNARODNO PRAVO I PRAKSA

A. Haška konvencija o građanskopravnim aspektima međunarodne otmice djece od 25. oktobra 1980.

34. Relevantne odredbe Haške konvencije o građanskopravnim aspektima međunarodne otmice djece od 25. oktobra 1980. navode sljedeće:

“Države potpisnice ove Konvencije,

Čvrsto uvjerene da su u pitanjima skrbi nad djecom najbitniji interesi djece,

U želji da djecu na međunarodnoj razini zaštite od štetnih učinaka uslijed njihovog nezakonitog odvođenja ili zadržavanja i da uspostave procedure kojima će se osigurati njihov brz povratak u državu njihovog stalnog boravka, ali i da osiguraju zaštitu prava pristupa,

Odlučile su sklopiti Konvenciju u tom smislu, i složile su se o sljedećim odredbama-

...

Član 1.

Ciljevi ove konvencije su -

(a) osigurati što hitniji povratak djece koja su nezakonito odvedena ili zadržana u bilo kojoj od država ugovornica; i

(b) osigurati da se prava na staranje i viđanje s djetetom po zakonu jedne od država ugovornica djelotvorno poštuju u drugoj državi ugovornici.

...

Član 3.

Odvođenje ili zadržavanje djeteta smatrat će se nezakonitim -

(a) ako se time krše prava na staranje dodijeljena osobi, instituciji ili nekom drugom tijelu, kolektivno ili pojedinačno, po zakonu države u kojoj je dijete bilo stalno nastanjeno prije odvođenja ili zadržavanja; i

(b) ako su se u vrijeme odvođenja ili zadržavanja ta prava ostvarivala, kolektivno ili pojedinačno, ili bi se ostvarivala da nije došlo do odvođenja ili zadržavanja.

Prava na staranje pomenuta u tački a) ovog člana, mogu se steći, prije svega, provedbom zakona ili na temelju sudske ili upravne odluke ili na temelju sporazuma koji ima pravni učinak prema pravu dotične države

Član 4.

Konvencija će se primjenjivati na svako dijete koje je živjelo u državi ugovornici neposredno prije bilo kakve povrede prava na staranje ili viđanje. Konvencija će se prestati primjenjivati kada dijete navrší 16 godina starosti.

Član 5.

U kontekstu ove Konvencije -

(a) "pravo na skrb" obuhvata prava koja se odnose na staranje o ličnosti djeteta, naročito, pravo na određivanje mjesta boravka djeteta;

(b) "pravo na viđanje" obuhvata pravo da se dijete odvede, na određeno vrijeme, izvan mjesta stalnog boravka.

...

Član 11.

Sudski ili upravni organi država ugovornica dužni su hitno provesti postupak za povratak djeteta.

Ako nadležni sudski ili upravni organ ne donese odluku u roku od šest sedmica od dana pokretanja postupka, podnositelj molbe ili centralni izvršni organ države kojoj je upućen zahtjev, na vlastitu inicijativu ili na zahtjev centralnog izvršnog organa države koja upućuje zahtjev, ima pravo tražiti obrazloženje odlaganja.

Član 12.

Ako je dijete nezakonito odvedeno ili zadržano u smislu člana 3. i ako je na dan početka postupka pred sudskim ili upravnim organom države ugovornice u kojoj se

dijete nalazi proteklo manje od jedne godine od dana nezakonitog odvođenja ili zadržavanja, dotični nadležni organ naložit će hitni povratak djeteta.

Sudski ili upravni organ, čak i ako je pravni postupak pokrenut nakon proteka roka od jedne godine spomenutog u prethodnom stavu, također će narediti povratak djeteta, osim ako se ne dokaže da se dijete prilagodilo novoj sredini.

Ako sudski ili upravni organ u državi kojoj je upućen zahtjev ima razloga vjerovati da je dijete odvedeno u neku drugu državu, može obustaviti postupak ili odbaciti molbu za povratak djeteta.

Član 13.

Bez obzira na odredbe prethodnog člana, sudski ili upravni organ države kojoj se upućuje zahtjev nije dužan naložiti povratak djeteta ukoliko osoba, institucija ili drugo tijelo, koje se protivi povratku djeteta dokaže da -

(a) osoba, institucija ili drugo tijelo koje se stara za ličnost djeteta nije stvarno ostvarivalo pravo na staranje u vrijeme odvođenja ili zadržavanja, ili da se bilo saglasilo ili naknadno pristalo na odvođenje ili zadržavanje; ili

(b) postoji zbiljna opasnost da bi povratak izložio dijete fizičkoj opasnosti ili psihičkoj traumi ili na drugi način doveo dijete u nepovoljan položaj.

Sudski ili upravni organ može, također, odbiti da naloži povratak djeteta ako utvrdi da se dijete protivi povratku i da je navršilo one godine i steklo stepen zrelosti u kojima je potrebno uzeti u obzir njegovo mišljenje.

Pri razmatranju okolnosti pomenutih u ovom članu, sudski i upravni organi uzet će u obzir podatke koji se odnose na socijalno porijeklo djeteta koje dobije od centralnog izvršnog organa ili nekog drugog nadležnog organa države u kojoj je mjesto stalog boravka djeteta.

Član 14.

Pri utvrđivanju je li došlo do nezakonitog odvođenja ili zadržavanja u smislu člana 3. sudski i upravni organi države kojoj je upućen zahtjev mogu direktno primijeniti pravo, kao i sudske ili upravne odluke, bez obzira da li se zvanično priznaju ili ne u državi u kojoj se nalazi stalno mjesto boravka djeteta, bez provedbe posebnih postupaka za dokazivanje tog prava ili za priznavanje stranih odluka, koji bi inače bili provedeni.

...

Član 16.

Nakon dobijanja obavještenja o nezakonitom odvođenju ili zadržavanju djeteta u smislu člana 3., sudski ili upravni organi države ugovornice u koju je dijete odvedeno ili u kojoj je zadržano neće donositi meritornu odluku o pravu na staranje sve dok se ne utvrdi da se dijete neće vratiti, na temelju ove konvencije, ili ako nije podnesena molba na temelju ove konvencije, u razumnom periodu nakon prispjeća obavještenja.

Član 17.

Sama činjenica da je odluka koja se odnosi na staranje izdata ili da je treba priznati u državi kojoj je upućen zahtjev neće predstavljati osnov za odbijanje povratka djeteta na temelju ove konvencije, ali sudski i upravni organi države kojoj je upućen zahtjev mogu uzeti u obzir razloge za donošenje te odluke prilikom primjene ove konvencije.

...

Član 19.

Odluka na temelju ove konvencije u vezi sa povratkom djeteta neće se smatrati meritornom o bilo kojem pitanju u vezi sa pravom na staranje.

Član 20.

Povratak djeteta na temelju odredbi člana 12. može se odbiti ako bi to predstavljalo kršenje osnovnih načela zaštite ljudskih prava i temeljenih sloboda države kojoj je zahtjev upućen.

...”

35. Izvještaj s objašnjenjima uz Hašku konvenciju o otmici djece iz 1980., koji je pripremila Elisa Pérez-Vera, a koji je objavila Haška konferencija o međunarodnom privatnom pravu (the Hague Conference on Private International Law - HCCH) 1982., nastoji istaći načela koja čine osnovu Konvencije iz 1980. i opskrbiti one koji moraju primjenjivati ovu konvenciju iscrpnim komentarima o njezinim odredbama. Iz izvještaja proizilazi da ova konvencija, u cilju sprečavanja mogućnosti da roditelj koji izvrši otmicu ozakoni svoju radnju u državi u koju je dijete odvedeno, osim svog preventivnog aspekta sadrži i mogućnost povratka u prethodno stanje kroz izricanje naredbe o hitnom povratku djeteta, čime se omogućava vraćanje u stanje koje je bilo jednostrano i nezakonito promijenjeno. Poštivanje prava na staranje je gotovo u potpunosti izostavljeno iz opsega ove konvencije, jer je to pitanje koje trebaju razmatrati nadležni sudovi u državi u kojoj je dijete imalo stalni boravak prije odvođenja. Filozofija Haške konvencije fokusirana je na borbu protiv širenja pojave međunarodnih otmica, uvijek sa željom da zaštiti djecu, djelujući kao tumač njihovih stvarnih interesa. Shodno tome, svrha sprečavanja i hitnog povratka korespondira s konkretnim konceptom “najboljeg interesa djeteta”. Međutim, kako odvođenje djeteta može biti opravdano objektivnim razlozima, koji imaju veze sa njegovom ili njezinom ličnošću, ili sa okruženjem sa kojim je on ili ona blisko povezana, ova konvencija predviđa određene izuzetke od općih obaveza koje se nameću državama da osiguraju hitni povratak (stav 25.). Budući da je povratak djeteta osnovno načelo Konvencije, izuzeci od opće obaveze osiguravanja povratka predstavljaju veoma važan element u razumijevanju tačnog opsega ove obaveze, a moguće je razlikovati i izuzetke koji svoje opravdanje crpe iz tri različita načela (stav 27.). Prvo, vlasti države kojoj je upućen zahtjev nisu obavezne naložiti povratak djeteta ukoliko osoba koja zahtijeva povratak nije stvarno ostvarivala pravo na staranje ili gdje ponašanje te osobe ukazuje na prihvatanje te nove situacije (stav 28.). Drugo, stavovi 1.b i 2. člana 13. sadrže izuzetke koji jasno proizilaze iz razmatranja interesa djeteta, čiji konačni sadržaj je dat u konvenciji. Dakle, interes djeteta da ne bude odvedeno iz mjesta svog stalnog boravka bez odgovarajućih garancija

stabilnosti u novom okruženju ustupa prednost primarnom interesu bilo koje osobe da ne bude izložena fizičkoj opasnosti ili psihološkoj traumi ili stavljanju u nepodnošljivi položaj (stav 29.). Na koncu, ne postoji obaveza povratka djeteta ako, u uvjetima člana 20. njegov povratak “ne bi bio dopušten u skladu sa temeljenim načelima države kojoj je upućen zahtjev, koji se odnose na zaštitu ljudskih prava i osnovnih sloboda” (stav 31.). Izvještaj s objašnjenjima, također, ističe polje slobodne procjene koje je svojstveno sudačkoj funkciji.

36. Godine 2003. HCCH je objavila drugi dio “Vodiča kroz dobre prakse Haške konvencije o građanskopravnim aspektima međunarodne otmice djece od 25. oktobra 1980.” Iako je prvenstveno namijenjen novim državama ugovornicama i nema obavezujući učinak, naročito u pogledu sudskih tijela, ovaj dokument nastoji olakšati provedbu Konvencije kroz brojne preporuke i pojašnjenja. Vodič u više navrata naglašava važnost Izvještaja s obrazloženjima uz Hašku konvenciju iz 1980., koji je poznatiji kao Izvještaj Pérez-Vera, u suvislom tumačenju i razumijevanju Konvencije iz 1980. (v. na primjer tačke 3.3.2 “Implikacije transformacijskog pristupa” i 8.1 “Izvještaj sa objašnjenjima uz Konvenciju: Pérez-Vera izvještaj”). Konkretno, on naglašava da sudski i upravni organi imaju obavezu, *između ostalog*, da zahtjeve za povratak obrade u što kraćem roku, kao i u žalbenom postupku (tačka 1.5 “Ekspeditivni postupci”). Ekspeditivne postupke treba posmatrati kao postupke koji su i brzi i učinkoviti: brzo donošenje odluka temeljem Konvencije u najboljem je interesu djece (tačka 6.4 “Upravljanje predmetima”). Vodič dobre prakse navodi da kašnjenje u provedbi naredbi, odnosno njihovo neizvršenje u nekim državama ugovornicama predstavlja veliku zabrinutost i preporučuje da države ugovornice osiguraju jednostavne i djelotvorne mehanizme za izvršenje naredbi za povratak djece unutar svojih domaćih sistema, ističući da se povratak zapravo mora i izvršiti, a ne samo naložiti (tačka 6.7 “Izvršenje”).

B. Međunarodna konvencija o pravima djeteta

37. Relevantne odredbe Konvencije Ujedinjenih nacija o pravima djeteta, koja je potpisana u New Yorku 20. novembra 1989., navodi sljedeće:

Preambula

“Države potpisnice ove Konvencije,

...

Ubijedene da bi porodici, kao osnovnoj grupi društva i prirodnom okruženju za rast i dobrobit svojih članova, a naročito djece, trebalo pružiti potrebnu zaštitu i pomoć, tako da bi mogla potpuno preuzeti svoje obaveze u okviru ljudske zajednice;

Priznajući da bi dijete, zbog potpunog i skladnog razvoja svoje ličnosti trebalo da odrasta u porodičnom okruženju, u atmosferi sreće, ljubavi i razumijevanja, ...

dogovorili su se kako slijedi:

...

Član 7.

1. Dijete će biti registrirano odmah nakon rođenja i imat će od rođenja pravo ... da poznaje svoje roditelje i da se oni brinu za njega

Član 9.

1. Države potpisnice dužne su osigurati da dijete ne bude protiv svoje volje odvojeno od svojih roditelja...

Član 14.

1. Države potpisnice dužne su poštovati pravo djeteta na slobodu misli, savjesti i vjere.

2. Države potpisnice dužne su poštovati prava i dužnosti roditelja i, kada je to primjenljivo, zakonskog staratelja, da daju usmjerenje djetetu u ispoljavanju njegovih prava na način koji je u skladu s razvojnim sposobnostima djeteta...

Član 18.

1. Države potpisnice dužne su uložiti sve moguće napore da osiguraju priznanje načela da oba roditelja u osnovi imaju zajedničku odgovornost za podizanje i razvoj djeteta. Roditelji ili, ako je takav slučaj, zakonski staratelji, imaju primarnu odgovornost za podizanje i razvoj djeteta. Dobrobit djeteta mora biti njihova temeljna briga.

...”

38. Pojam najboljeg interesa djeteta, koji proizilazi iz drugog načela Deklaracije o pravima djeteta od 20. novembra 1959. ponovljen je 1989. u članu 3., stav 1. Konvencije o pravima djeteta:

“U svim radnjama koje se tiču djece, bez obzira da li ih poduzimaju javne ili privatne socijalne ustanove, sudovi, upravni organi ili zakonodavna tijela, prioritet će se uvijek davati najboljim interesima djeteta.”

39. U svom Općem komentaru br. 7 (2005) o provedbi prava djeteta u ranom djetinjstvu, Komitet za prava djeteta želio je potaknuti države ugovornice da priznaju da su djeca mlađeg uzrasta nositelji svih prava iz ove konvencije i da je rano djetinjstvo kritični period za ostvarivanje tih prava. Najbolji interesi djeteta se ispituju, naročito, u članu 13. koji glasi:

“13. Najbolji interes djeteta. Član 3 utvrđuje načelo da se u svim radnjama koje se tiču djece, prioritet daje najboljim interesima djeteta. Zbog njihove relativne nezrelosti, djeca mlađeg uzrasta oslanjaju se na nadležna tijela da u njihovo ime

ocjenjuju i zastupaju njihova prava i najbolje interese kada su u pitanju odluke i radnje koje utiču na njihovu dobrobit, uzimajući u obzir pri tome njihova mišljenja i razvojne sposobnosti. Načelo najboljeg interesa pojavljuje se više puta u konvenciji (između ostalog, u članovima 9., 18., 20. i 21., koji su najbitniji za rano djetinjstvo). Načelo najboljeg interesa primjenjuje se na sve radnje koje se tiču djece i zahtijeva aktivne mjere zaštite njihovih prava i afirmiranje njihovog opstanka, rasta i dobrobiti, kao i mjere podrške i pomoći roditeljima i drugima koji su odgovorni za svakodnevno ostvarivanje prava djeteta:

(a) *Najbolji interesi svakog djeteta ponaosob.* Sve odluke koje se tiču staranja, zdravlja, obrazovanja djeteta i sl. moraju u voditi računa o načelu najboljeg interesa djeteta, uključujući i odluke roditelja, stručnjaka i drugih osoba odgovornih za djecu.

Države ugovornice se pozivaju da donesu odredbe kojima će propisati da će djecu mlađeg uzrasta u svim pravnim postupcima zastupati, pojedinačno, neko ko će djelovati u najboljem interesu djeteta i da će mišljenje djeteta biti uzeto u obzir u svim predmetima u kojima su u stanju izraziti svoje mišljenje ili preferencije;

...”

40. Za više informacija v. predmet *Neulinger i Shuruk protiv Švicarske*, ([GC], br. 41615/07, stavovi 49-55, ECHR 2010-...).

C. Pravo Evropske unije

41. Relevantne odredbe Povelje o osnovnim pravima Evropske unije glase:

Član 7.

Poštivanje privatnog i porodičnog života

“Svako ima pravo na poštivanje privatnog i porodičnog života, doma i komunikacije.

Član 24.

Prava djeteta

1. Djeca imaju pravo na zaštitu i staranje neophodno za njihovu dobrobit. Ona mogu slobodno izražavati svoje mišljenje. Njihova mišljenja se moraju uzeti u obzir u stvarima koje ih se tiču, u skladu sa njihovim godinama i zrelošću.

2. U svim radnjama koje se tiču djece, bez obzira da li ih poduzimaju javne ili privatne ustanove, prioritet će se davati najboljim interesima djeteta.

3. Svako dijete ima pravo da održava redovne lične i direktne kontakte sa oba svoja roditelja, osim kada je to protivno njihovim interesima.

...”

42. Uredba Vijeća (EZ) br. 2201/2003 od 27. novembra 2003. o nadležnosti, priznavanju i izvršenju sudskih odluka u bračnim sporovima i u stvarima povezanim s roditeljskom odgovornošću (poznata kao “Uredba Brisel II bis”) naročito propisuje:

“...

(12) Nadležnost u predmetima povezanim s roditeljskom odgovornošću utvrđena ovom Uredbom temelji se u svjetlu zaštite interesa djeteta, a posebno na kriteriju blizine. To znači da bi u prvom redu trebala biti nadležna država članica u kojoj dijete ima uobičajeno mjesto boravka, osim u određenim slučajevima mijenjanja djetetova mjesta boravka ili u skladu sa sporazumom između nositelja roditeljske odgovornosti

(13) U interesu djeteta, ova Uredba omogućava, kao izuzetak i pod određenim uvjetima, da nadležni sud može prepustiti rješavanje predmeta sudu druge države članice ako je taj sud prikladniji za rješavanje tog predmeta. Međutim, u tome slučaju sudu kojem je ustupljen predmet ne bi trebalo biti dopušteno da predmet uputi trećem sudu.

...”

D. Relevantno latvijsko pravo

1. Ustav

43. Mjerodavne odredbe Ustava glase:

Član 89.

“Država mora priznati i zaštititi osnovna ljudska prava u skladu sa ovim Ustavom, zakonima i međunarodnim ugovorima na koje se Latvija obavezala.”

Član 110.

“Država je dužna štititi i podržavati brak – zajednicu između muškarca i žene, porodicu, prava roditelja i prava djeteta. Država je dužna osigurati posebnu podršku djeci sa invaliditetom, djeci koja su ostala bez roditeljskog staranja ili koja su pretrpjela nasilje.”

2. Zakon o parničnom postupku Latvije

44. Član 644¹⁹ Zakona o parničnom postupku Latvije, koji je također bio na snazi u to vrijeme, uređuje pitanja koja se tiču nezakonitog odvođenja djece preko granice Latvije. On propisuje da su sudovi ti koji odlučuju o svim zahtjevima te vrste, nakon sudske rasprave u kojoj učestvuju strane u postupku i na koju se također poziva predstavnik *Bāriņtiesa*. Osim toga, sudovi utvrđuju mišljenje djeteta, ukoliko je dijete u stanju formulirati svoje mišljenje.

45. Kod odlučivanja o zahtjevu, sud može na vlastitu inicijativu tražiti izvođenje bilo kojeg dokaza. Može koristiti najprikladnija proceduralna sredstva i najbrže metode utvrđivanja činjenica, kako bi se odluka donijela u roku od šest sedmica nakon podnošenja zahtjeva.

46. Kad sud utvrdi da je dijete nezakonito odvedeno ili zadržano u Latviji i kada je ispunjen jedan od sljedećih uvjeta, sud izdaje naredbu o vraćanju djeteta u zemlju njegovog prebivališta:

(1) ako razdoblje nakon nezakonitog odvođenja djeteta u Latviju ili zadržavanja u Latviji ne prelazi godinu dana od trenutka kada je nadležna osoba ili institucija saznala gdje se dijete nalazi; ili

(2) ako razdoblje nakon nezakonitog odvođenja djeteta u Latviju ili zadržavanja u Latviji prelazi godinu dana ali se dijete nije prilagodilo životu u Latviji.

47. Kada sud utvrdi da je dijete nezakonito odvedeno u ili zadržano u Latviji i kada su prisutne neke od sljedećih okolnosti, sud može odlučiti da ne dozvoli povratak djeteta u zemlju njegovog prebivališta:

(1) ako je prošlo više od godinu dana od kada je nadležna osoba ili institucija saznala ili je imala realnu mogućnost da sazna gdje se dijete nalazi, ali u tom periodu nije pokrenut postupak pred nadležnim institucijama za povratak djeteta u zemlju njegovog prebivališta;

(2) ako se dijete adaptiralo na život u Latviji i ako njegov povratak nije u najboljem interesu djeteta.

48. Gore pomenuti stavovi primjenjivi su u onoj mjeri u kojoj su isti u skladu sa Haškom konvencijom i Uredbom Vijeća Evropske unije (EZ) br. 2201/2003.

E. Porodični zakon iz 1975. Komonvelta Australije

49. Član 61B roditeljsku odgovornost definira kao “sve dužnosti, ovlasti, odgovornosti i obaveze koje, prema zakonu, roditelji imaju o odnosu na djecu”.

50. Član 61C propisuje da svaki roditelj djeteta mlađeg od 18 godina ima roditeljsku odgovornost za to dijete. Ta odgovornost se mijenja tek po naredbi suda.

51. Član 111B, u kontekstu Haške konvencije, propisuje sljedeće:

(a) smatrat će se da svaki roditelj djeteta ima prava staranja za dijete, osim kada je roditelj lišen roditeljske odgovornosti za dijete naredbom suda koja je trenutno na snazi; i

(b) u slučaju postojanja sudske naredbe i dok ista traje, smatrat će se da osoba: (i) sa kojom dijete živi, temeljem naredbe o roditeljskom staranju; ili (ii) koja ima roditeljsku odgovornost za dijete, temeljem naredbe o roditeljskom staranju, ima prava skrbništva nad djetetom; i

(c) u slučaju postojanja bilo kakve odluke suda koja je na snazi, smatrat će se da osoba koja ima roditeljsku odgovornost nad djetetom u skladu sa ovim Zakonom ili nekim drugim zakonom Australije i koja je odgovorna za svakodnevno ili dugoročno staranje, dobrostanje i razvoj djeteta ima skrbništvo nad djetetom; i

(d) u slučaju postojanja bilo kakve odluke suda koja je na snazi, smatrat će se da osoba: (i) sa kojom dijete provodi vrijeme u skladu sa naredbom o staranju; ili (ii) sa kojom dijete treba komunicirati temeljem naredbe o staranju ima prava pristupa djetetu.

PRAVO

I. NAVODNA POVREDA ČLANA 8. KONVENCIJE

52. Podnositeljica predstavke je pred Velikim vijećem tvrdila da je žrtva, zbog odluke latvijskih sudova, kojom je naložen povratak njezine kćerke u Australiju, čime je povrijeđeno njezino pravo na porodični život u smislu člana 8. Konvencije, koji glasi:

“1. Svako ima pravo na poštivanje svog privatnog i porodičnog života, doma i prepiske.

2. Javna vlast se ne miješa u vršenje ovog prava, osim ako je takvo miješanje predviđeno zakonom i ako je to neophodna mjera u demokratskom društvu u interesu nacionalne sigurnosti, javne sigurnosti, ekonomske dobrobiti zemlje, sprečavanja nereda ili sprečavanja zločina, zaštite zdravlja i morala ili zaštite prava i sloboda drugih.”

A. Primjenjivost člana 8.

53. Veliko vijeće primjećuje da je Vlada, u postupku pred Vijećem, eksplicitno navela da ne osporava da odluke latvijskih sudova, kojim se podnositeljici predstavke nalaže da E. vrati u Australiju, predstavljaju miješanje u njezino pravo na poštivanje porodičnog života, koje je zaštićeno članom 8. Konvencije.

54. Gore ustanovljeno miješanje u pravo podnositeljice predstavke na poštivanje njezinog privatnog i porodičnog života predstavlja kršenje člana 8., osim ako nisu ispunjeni uvjeti iz stava 2. te odredbe. Dakle, ostaje da se utvrdi je li to miješanje bilo “u skladu sa zakonom”, u cilju ostvarenja jednog ili više legitimnih ciljeva, kako je definirano u tom stavu, i da li je njihovo ostvarivanje bilo “nužno u demokratskom društvu”.

B. Da li je miješanje bilo opravdano

1. Pravni osnov

a. Presuda Vijeća

55. Vijeće je zaključilo da su odredbe domaćeg prava i Haške konvencije dovoljno jasno naznačile da su, prilikom utvrđivanja je li

odvođenje bilo nezakonito u smislu člana 3. Haške konvencije, latvijski sudovi morali odlučiti da li je tim odvođenjem povrijeđeno starateljsko pravo, prema australijskom zakonu, budući da je Australija bila stalno mjesto boravka djeteta neposredno prije njegovog odvođenja. Naglašavajući da su australijske vlasti odlučile o roditeljskoj odgovornosti gospodina T. tek nakon odvođenja djeteta, [Sud] je primijetio da je time samo potvrđeno, ali ne i utvrđeno da su podnositeljica predstavke i T. , prema australijskom Porodičnom zakonu, imali zajedničku roditeljsku odgovornost nad djetetom od njegovog rođenja. Vijeće je, nadalje, istaklo da podnositeljici predstavke nije bilo onemogućeno da učestvuje u postupku u Australiji, koji je rezultirao prethodno pomenutom odlukom niti je bila spriječena da uloži žalbu, ali da ona, čak ni pred nacionalnim sudovima nije osporavala dokaze koji pokazuju da je T. otac djeteta. Vijeće smatra da je odluka latvijskog suda od 19. novembra 2008., kojom se nalaže povratak djeteta u Australiju, i koja je postala izvršna 26. januara 2009., bila u skladu sa zakonom u smislu člana 8. Konvencije.

b. Izjašnjenja strana u postupku

i. Podnositeljica predstavke

56. Podnositeljica predstavke je pred Vijećem tvrdila da domaći sudovi nisu imali osnov za primjenu odredbi Haške konvencije, budući da je ona, u vrijeme odlaska u Latviju, svoju kćerku podizala kao samohrana majka. Ona o ovom pitanju nije dostavila nikakve podneske Velikom vijeću.

ii. Vlada

57. Vlada je smatrala da je miješanje bilo neosporno “u skladu sa zakonom”, s obzirom da se temeljilo na Haškoj konvenciji o građanskopravnim aspektima međunarodne otmice djece.

c. Ocjena Suda

58. Prema sudskoj praksi Suda izraz “u skladu sa zakonom” osim što zahtijeva da osporavana mjera mora imati temelj u domaćem pravu također insistira i na kvaliteti dotičnog prava, zahtijevajući da isto bude dostupno osobama na koje se odnosi i predvidivo u smislu njegovih učinaka (vidi, između ostalog, predmet *Amann protiv Švicarske* [GC], br. 27798/95, stav 50, ECHR 2000-II; *Slivenko protiv Latvije* [GC], br. 48321/99, stav 100, ECHR 2003-X; i *Kurić i drugi protiv Slovenije* [GC], br. 26828/06, stav 341, ECHR 2012-...).

59. Sud primjećuje da je odluku o povratku djeteta u Australiju donio Regionalni sud u Rigi, temeljem Haške konvencije od 1980., koju je Latvija potpisala i ratificirala 1982. godine. Nadalje, Zakon o parničnom postupku Latvije, članom 644., koji uređuje pitanja u vezi s nezakonitim odvođenjem djece preko granice u Latviju, izričito propisuje da je njegova primjena

uvjetovana usklađenošću sa Haškom konvencijom, Uredbom Brisel II bis i Evropskom konvencijom o ljudskim pravima.

60. Podnositeljica predstavke je navela da je u vrijeme odlaska iz Australije ona sama snosila roditeljsku odgovornost za svoju kćerku.

61. Sud, međutim, primjećuje da su to konkretno pitanje izričito ispitivali latvijski sudovi koji su razmatrali zahtjev za povratak djeteta. Ti sudovi su primijenili odluku australijskog Porodičnog suda od 6. novembra 2008., kojom je potvrđeno očinstvo gospodina T. i postojanje roditeljske odgovornosti za dijete od njezinog rođenja, navodeći da oni ne mogu ni tumačiti niti mijenjati tu odluku. Temeljem toga, i Okružni sud i Regionalni sud u Rigi utvrdili su da je zahtjev gospodina T., u tom smislu, u skladu sa Haškom konvencijom.

62. Štaviše, Sud smatra da nije na njemu da odlučuje je li odvođenje djeteta preko granice bilo „zakonito“ ili ne u smislu člana 3. Haške konvencije. Naime, funkcija Suda nije da se bavi činjeničnim greškama ili greškama u primjeni prava koje su navodno napravili domaći sudovi, osim ako i u mjeri u kojoj su time povrijeđena prava i slobode zaštićene Konvencijom (v. *García Ruiz protiv Španije* [GC], br. 30544/96, stav 28, ECHR 1999-I): Domaći sudovi su ti koji se bave problemima tumačenja i primjene domaćeg prava i pravila međunarodnog prava i međunarodnih ugovora (v. *Maumousseau i Washington protiv Francuske*, br. 39388/05, stav 79, 6. decembar 2007., i *Neulinger i Shuruk*, citiran gore, stav 100). U konkretnom slučaju, podnositeljica predstavke, osim što je propustila ostvariti svoje pravo na pravne lijekove i osporiti australijsku odluku kojom se utvrđuje očinstvo gospodina T. i postojanje zajedničke roditeljske odgovornosti za dijete u vrijeme odlaska iz Australije, što je bio preduvjet za primjenu Haške konvencije, nije dokazala ni da joj je bilo onemogućeno da ospori australijsku odluku niti kako su to domaći sudovi pogriješili u tom smislu.

63. U zaključku, Sud smatra da je osporavano miješanje bilo u skladu sa zakonom u smislu člana 8. Konvencije.

2. Legitimni cilj

a. Presuda Vijeća

64. Vijeće je smatralo da je miješanje izvršeno sa namjerom da se zaštite prava gospodina T. i djeteta, što je legitiman cilj u smislu člana 8. stav 2. Konvencije.

b. Izjašnjenja strana u postupku

i. Podnositeljica predstavke

65. Podnositeljica predstavke se nije izjasnila o ovom pitanju.

ii. Vlada

66. Prema navodima Vlade, miješanjem se nastojao ostvariti legitimni cilj, odnosno zaštita prava i sloboda gospodina T. i njegove kćerke.

c. Ocjena Suda

67. Veliko vijeće dijeli mišljenje Vijeća o tome da je odluka o povratku djeteta imala legitiman cilj zaštite prava i sloboda gospodina T. i E., koji, štaviše, nije osporavala ni jedna strana u postupku.

*3. Nužnost miješanja u demokratskom društvu***a. Presuda Vijeća**

68. S obzirom na pitanje je li miješanje bilo „nužno u demokratskom društvu“, Vijeće je smatralo, uz napomenu da njegova zadaća nije da umjesto domaćih vlasti utvrđuje postojanje ozbiljne opasnosti u smislu člana 13. (b), da je trebalo utvrditi da li su sudovi, u primjeni i tumačenju Haške konvencije, postupili shodno zahtjevima člana 8., naročito u svjetlu načela koje je Sud utvrdio u svojoj presudi u predmetu *Neulinger i Shuruk* (citirana gore). Osvrćući se, prvenstveno, na izvještaj psihologa, koji je urađen na zahtjev majke nakon donošenja prvostepene presude, Vijeće je utvrdilo da je Regionalni sud odbacio isti s obrazloženjem da se to odnosi na pitanje skrbništva nad djetetom, koje je zaštićeno u skladu sa australijskim zakonom. Po mišljenju Vijeća, iako nije tražio mišljenje djeteta zbog njezinih godina, Regionalni sud je trebao, međutim, ispitati zaključke psihološke procjene i primjedbe koje je iznijela *Bāriņtiesa*; štaviše, nije bilo nikakve prepreke da sud, po vlastitoj diskreciji, naloži psihološko vještačenje.

69. Vijeće je, nadalje, istaklo da su sudovi također trebali ispitati jesu li poduzete odgovarajuće mjere da se osigura povratak u Australiju u najbolje moguće uvjete za dijete, naročito u smislu njezinog materijalnog blagostanja, kao i mogućnost da je podnositeljica predstavke doprati i održava kontakt s njom.

70. Primjećujući da je odluka latvijskih sudova u suprotnosti sa pristupom nekih drugih postupaka u Latviji koji su se pozivali na Hašku konvenciju (v. *Šneersone i Campanella*, br. 14737/09, stav 94, 12. juli 2011.), i odbacujući tvrdnje Vlade da podnositeljica predstavke nije iskazala spremnost za saradnju i, napominjući da je odluka izvršena na traumatičan način, Vijeće je zaključilo da su latvijski sudovi propustili napraviti dubinsku analizu cjelokupne porodične situacije i čitavog niza faktora, te stoga utvrđuje da je miješanje bilo nesrazmjerno u smislu člana 8.

b. Izjašnjenja strana u postupku*i. Podnositeljica predstavke*

71. Podnositeljica predstavke je istakla da je presuda Vijeća uzorni dokument koji domaćim vlastima treba pomoći kod utvrđivanja najboljeg interesa djeteta. Istakla je da, iako je Vlada izrazila žaljenje u svom zahtjevu za upućivanje predmeta Velikom vijeću što Vijeću nije dostavila sve dokumente iz spisa koje su razmatrali domaći sudovi, ona je ipak bila u obavezi da te dokumente dostavi. Tvrdila je da cilj domaćih vlasti nije bio osiguravanje najboljih interesa djeteta i da su nalazi psihologa bili jedini način da se najbolji interes djeteta utvrdi. U ovom slučaju, međutim, domaći sudovi su odbili ispitati nalaze psihologa koje je dostavila, čime su prekršili član 12. Međunarodne konvencije o pravima djeteta (saslušanje djeteta, direktno ili preko posrednika, odnosno odgovarajuće službe). Naglasila je da se kod utvrđivanja “najboljih interesa” općenito razmatra niz faktora vezanih za okolnosti djeteta i okolnosti i sposobnosti potencijalnih skrbnika djeteta, gdje su najveći značaj daje sigurnosti djeteta i njegovoj dobrobiti.

72. Podnositeljica predstavke je dodala da je glavni cilj njezinog obraćanja Sudu bio da ospori stajališta domaćih sudova u raznim predmetima koji se pozivaju na Hašku konvenciju iz 1980. i da ukaže na nužnost osiguravanja najboljih interesa djeteta.

ii. Vlada

73. Vlada je navela da je Sud nametnuo brojne obaveze domaćim vlastima, a naročito: da osiguraju da su roditelji uključeni u proces odlučivanja u mjeri koja će im osigurati da zaštite svoje interese (*Iosub Caras*, citirano gore, stav 41), da spriječe daljnju potencijalnu opasnost po dijete ili pristrasnosti u odnosu na jednu od zainteresiranih strana, kako je propisano u članu 7. Haške konvencije (ibid., stav 34, i *Ignaccolo-Zenide protiv Rumunije*, br. 31679/96, stav 99, 25. januar 2000.), da osiguraju hitno provođenje postupka vezanog za povratak otetog djeteta, uključujući i izvršenje donesenih presuda (*Carlson protiv Švicarske*, br. 49492/06, stav 69, 6. novembar 2008.), i da osiguraju pravnu zaštitu roditelju koji zahtijeva povratak, u slučaju nepoštivanja roka od šest sedmica, propisanog u članu 11. Haške konvencije (ibid. stav 55).

74. Oni smatraju da se ova načela trebaju primjenjivati na način da se osigura, u najboljoj mogućoj mjeri, ravnoteža između prava oba roditelja i djeteta. Ipak, naglasili su poteškoće sa kojima se domaće vlasti susreću u slučajevima međunarodne otmice djece, koji nisu uvijek omogućavali zaštitu najboljih interesa svih strana, a naročito ne djeteta, gdje svaka strana ima različitu, često oprečnu, definiciju od definicija drugih strana u postupku. Nadalje su insistirali da se napravi jasna razlika između postupka za povratak djeteta i postupka za određivanje skrbništva.

75. Vlada je smatrala da domaće vlasti imaju određeno polje slobodne procjene kad je u pitanju primjena ovih načela u okolnostima svakog predmeta zasebno. Zadatak Suda nije da analizira svaki detalj domaćeg postupka već da ispita je li proces odlučivanja, posmatran u cjelini, osigurao dotičnim stranama neophodnu zaštitu njihovih interesa (*Diamante i Pelliccioni protiv San Marina*, br. 32250/08, stav 187, 27. septembar 2011.), jer ovaj Sud nije sud četverostepene nadležnosti. Shodno tome, drugačije bi moglo biti samo ako bi se utvrdilo da su učinjeni propusti, koji su bili presudni za ishod predmeta (*Broka protiv Latvije*, br. 70926/01, stavovi 25-26, 28. juni 2007).

76. U konkretnom predmetu, smatrali su da su domaće vlasti postupile u skladu sa gore navedenim načelima i da su „dubinski ispitale cjelokupnu porodičnu situaciju i čitav niz faktora“ (*Neulinger i Shuruk*, citirano gore, stav 139), ali da se ispitivanje cjelokupne porodične situacije mora razlikovati od predmeta do predmeta, ovisno o tome da li postoje *prima facie* zabrinutosti ili barem razumna sumnja. Štaviše, pored činjenice da najbolji interesi djeteta nalažu hitno provođenje postupka i opasnost, koja se spominje u članu 13. (b), mora biti „ozbiljna“.

77. Vlada je istakla da zahtjev koji su australijske vlasti uputile latvijskim 15. septembra 2008. potvrđuje da je T. imao zajedničku roditeljsku odgovornost nad djetetom i da mu odlukom od 6. novembra 2008., suprotno navodima podnositeljice predstavke, to pravo nije dodijeljeno već je samo potvrđeno njegovo postojanje u vrijeme kada je njegova kćerka otišla iz Australije. I australijski i latvijski sudovi su ustanovili da je T. djelotvorno ostvarivao svoju roditeljsku odgovornost, te da postoji valjan osnov da se pretpostavi da je T. biološki otac djeteta, a da je podnositeljica predstavke bila ta koja je dala lažnu izjavu vlastima kako bi ostvarila korist.

78. Istakli su da je nalaz psihologa napravljen na privatnoj osnovi, na zahtjev podnositeljice predstavke, te da *Bāriņtiesa* nije sudska institucija. Bez obzira što je *Bāriņtiesa* odbacio taj nalaz i opažanja psihologa, sudovi su ispitali porodičnu situaciju u svjetlu dokaza koji su im bili predloženi, a što jeste u okviru njihovih nadležnosti, budući da u sudskoj praksi Suda ne postoji ništa što bi dovelo u pitanje te ovlasti. Latvijski sudovi su utvrdili da je odlazak podnositeljice predstavke i odvođenje djeteta bilo motivirano isključivo njezinim ličnim razmiricama sa gospodinom T. i da djetetu u slučaju povratka ne prijeti nikakva očigledna opasnost, iz čega proizilazi da latvijske vlasti nisu automatski ni mehanički primjenjivale Hašku konvenciju, nepoštivajući načela utvrđena u članu 8. Konvencije.

79. Vlada je naglasila da su saradnja i razumijevanje svih strana u sporu uvijek veoma važni sastojci kod procjene pojedinačnih okolnosti svakog slučaja (*Maumousseau i Washington protiv Francuske*, citirano gore, stav 83, i *Neulinger i Shuruk*, citirano gore, stav 140). Naveli su, međutim, da podnositeljica predstavke nije izrazila spremnost na saradnju sa

australijskim i latvijskim vlastima, ignorirajući njihove pozive da uzme učešće u postupku pred australijskim sudom, sprečavajući predstavnike *Bāriņtiesa* da ocijene uvjete u kojima ona i kćerka žive u Latviji, i onemogućavajući kontakte između gospodina T. i njegove kćerke, i izuzetno agresivnim ponašanjem prema gospodinu T. tokom postupka.

80. Smatrali su, također, da su sudovi s pravom odbacili pitanje integracije djeteta u novo okruženje, budući da je ona u Latviji provela samo pet mjeseci.

81. Napomenuli su da sudovi nisu naložili da se dijete vrati ocu, već u Australiju, čime je podcrtana jasna razlika između povratka djeteta i pitanja skrbništva, što je stav koji je potvrdio i sam Sud (*M. R. i L. R. protiv Estonije* (dec.), br. 13420/12, stavovi 47-48, 15. maj 2012. i *Tarkhova protiv Ukrajine* (dec.), br. 8984/11, 6. septembar 2011.). U svakom slučaju, finansijska situacija gospodina T. nije ga spriječila da se stara za svoju kćerku.

82. Vlada je naglasila da je potrebno razdvojiti pitanje odnosa podnositeljice predstavke i djeteta i opasnosti slabljenja tog odnosa u slučaju povratka i pitanja opasnosti po osnovne interese djeteta u smislu člana 13. (b) Haške konvencije. Kao državljanka Australije, podnositeljica predstavke se nije suočavala sa nepremostivim poteškoćama u slučaju povratka u Australiju, budući da je uživala širok spektar osnovnih prava, za razliku od podnosioca predstavke u predmetu *Neulinger i Shuruk* (citirano gore). U ovom konkretnom predmetu, i dijete i majka imali su australijsko državljanstvo, štaviše, majka je imala pristup tržištu rada jer je odmah po povratku pronašla posao i mogla je ostvarivati socijalne beneficije. Što se tiče gospodina T., nema podataka o ranijim optužbama protiv njega za nasilje u porodici ili zloupotrebu ovlasti, dok je podnositeljica predstavke iskazala nespremnost na saradnju i veoma agresivno ponašanje. Na kraju, Vlada je skrenula pažnju Suda na činjenicu da se oni ne mogu smatrati odgovornima za odluke australijskih vlasti (pozvali su se na predmet *M. R. i L. R.*, citiran gore).

c. Komentari treće strane

i. Vlada Finske

83. Vlada je naglasila da Haška konvencija iz 1980. počiva na najboljem interesu djeteta i da joj je cilj zaštita djece od štetnih utjecaja otmice, u kom smislu utvrđuje niz osnova za odbijanje zahtjeva za povrat djeteta. Istakla je da član 11. Uredbe Brisel II bis, koja se primjenjuje unutar Europske unije, dodatno sužava izuzetke od povratka djeteta, naglašavajući stav država članica Evropske unije koje smatraju da je djelotvorna primjena Haške konvencije u najboljem interesu djece i porodica. Nadalje, pozvali su se na Konvenciju Ujedinjenih nacija o pravima djeteta.

84. Što se tiče ovog konkretnog slučaja, smatrali su, naročito, da je obaveza, koju je Vijeće nametnulo svojom presudom domaćim sudovima koji su odlučivali o povratku djeteta da „detaljno ispituju cjelokupnu porodičnu situaciju“, suprotna Haškoj konvenciji koja propisuje da pitanja skrbi ili mjesta boravka djeteta potpadaju pod nadležnost sudova u mjestu boravka djeteta.

85. Štaviše, smatrali su da su domaći sudovi najpozvaniji da ocijene šta je najbolji interes djeteta: Sud ne bi trebao da zauzima njihovo mjesto već samo da potvrdi da li su ispunjeni uvjeti iz člana 8. Insistiranje na provođenju detaljnog ispitivanja bi, u konačnici, izjednačilo razlike između postupka za povratak djeteta i postupka za određivanje starateljstva, čime bi se narušilo značenje Haške konvencije. Naglasili su da tekst Konvencije predviđa izuzetke od povratka djeteta u članovima 12., 13. i 20.

86. Što se tiče nalaza psihologa, kojem domaći sudovi, kako se navodi u presudi Vijeća, nisu dali dovoljan značaj, Vlada je istakla da je taj nalaz priložila majka kako bi dokazala postojanje ozbiljne opasnosti u slučaju povratka djeteta u smislu člana 13. Haške konvencije. Utvrdivši da su ti navodi neosnovani, žalbeni sud je iste odbacio temeljem člana 13. Haške konvencije u okviru dopuštenog polja slobodne procjene i u skladu s ciljem koji se Haškom konvencijom nastoji ostvariti. U svjetlu ovih argumenata i, pozivajući se, također, na izdvojeno mišljenje sudija Myjera i López Guerra, koje je u prilogu presude Vijeća, Vlada Finske je smatrala da u ovom konkretnom slučaju nije došlo do povrede člana 8.

ii. Vlada Češke Republike

87. Vlada je smatrala da će predstojeća odluka Velikog vijeća biti od ogromnog značaja ne samo za tuženu državu i sistem Konvencije već i za djelovanje Haške konvencije i zemlje izvan evropskog kontinenta. Smatraju da Haška konvencija propisuje odgovarajući postupak s obzirom na ozbiljne posljedice koje otmica ima kako za dijete tako i za roditelja koji se žali na otmicu. Da bi se spriječili štetni efekti otmice, potrebno je provesti brz postupak i osigurati brz povratak djeteta, gdje Haška konvencija polazi od pretpostavke da je povratak u predašnje stanje koje je postojalo prije nezakonitog odvođenja, predstavlja najbolju polaznu osnovu za osiguravanje zaštite dotičnih prava. Pozvali su se, također, na sličan način na Uredbu Brisel II bis, koja se primjenjuje unutar Evropske unije.

88. Vlada je, nadalje, navela da je Haška konvencija izričito prepustila pitanje skrbništva sudovima u državama u kojima dijete ima stalni boravak i da se odbijanje povratka djeteta omogućava samo u slučajevima ozbiljne opasnosti po dijete. Vlada je smatrala da razvoj sudske prakse Suda u ovoj oblasti, čije su glavne značajke naveli, podriva načela supsidijarnosti, što je u suprotnosti sa ciljem koji se Haškom konvencijom nastoji ostvariti. „Detaljno ispitivanje cjelokupne porodične situacije“ predstavlja ispitivanje samog pitanje skrbništva, čime se usporava cijeli postupak, iako protok

vremena može igrati važnu ulogu kada se dijete saslušava u postupku. Osim toga, osnovna bi pravičnost trebala podrazumijevati da je roditelj koji je oteo dijete i od kojeg se traži da u kratkom vremenu dokaže postojanje ozbiljne opasnosti u slučaju povratka djeteta, lišen svake proceduralne prednosti, umjesto da pred sudovima zemalja po svom izboru utvrđuje suštinska pitanja u sporu oko skrbništva.

89. Vlada Češke Republike je, naročito, istakla sukob između zahtjeva brzog postupanja koji je naveden u Haškoj konvenciji, i visokog standarda dokazivanja koji je ustanovljen skorijom sudskom praksom Suda. Ocjena najboljih interesa djeteta se značajno razlikovala, ovisno o tome je li provedena u postupku povratka djeteta pred sudom države u koju je dijete odvedeno ili u postupku određivanja skrbništva pred sudom države u kojoj dijete ima stalni boravak. Budući da su države koje su potpisnice oba dokumenta, i Konvencije i Haške konvencije, bile dužne ispunjavati svoje obaveze u odnosu na oba dokumenta, one su zahtijevale dosljedno tumačenje i primjenu koja će ih pomiriti, navodeći da je Uredba Brisel II bis čak i strožija od Haške konvencije. Baza podataka, koju je uspostavio Stalni biro Haške konferencije o međunarodnom privatnom pravu (INCADAT), pokazala je da su nacionalni sudovi skloniji strožoj primjeni Haške konvencije, u skladu sa njenom svrhom. Vlada Češke Republike, koja zagovara povratak načelu supsidijarnosti, pozvala je Veliko vijeće da ukine presudu Vijeća i odrediti granice u kojima sudovi koji odlučuju o zahtjevu za povratak djeteta mogu ispitivati porodičnu situaciju.

iii. *Reunite centar za pitanja međunarodne otmice djece ("Reunite")*

90. *Reunite* je naglasio da je Haška konvencija donesena sa namjerom da omogućiti zaštitu djece koja su nezakonito odvedena preko granice, polazeći od pretpostavke da je, osim u iznimnim situacijama, hitni povratak djece u njihovom najboljem interesu. *Reunite* u cijelosti potvrđuje sažetak o ciljevima i svrsi Haške konvencije koju je Sud dao u svojoj presudi u predmetu *Maumousseau i Washington* (citirano gore, stav 69). Naglasio je, naročito da je cilj Haške konvencije, koja je izuzetno uspješna u borbi protiv međunarodne otmice djece, zaštita djece, a ne odraslih. Ona nudi ograničen broj izuzetaka od hitnog povratka djeteta, ostavljajući da o pitanjima dugoročnog dobrostanja djeteta odlučuju sudovi u državi u kojoj je stalno mjesto boravka djeteta. Potonji, dakle, imaju zadatak da detaljno ispituju situaciju u interesu djeteta, a ne sudovi u državi u koju je dijete odvedeno, od kojih se traži da se, kod razmatranja zahtjeva za povratak, ograniče na ispitivanje okvira zadatog Haškom konvencijom.

91. Primjećujući da je Sud, u svojoj skorijoj sudskoj praksi, identificirao niz faktora koji su bitni za adekvatnu provedbu Haške konvencije, *Reunite* je naveo da nova tumačenja ukazuju da se od sudova zahtijeva da provode opsežnija ispitivanja kada odlučuju o izuzecima od povratka djeteta. Shodno tome, pozvao je Sud da pojasni pitanje zahtijeva za opsežnijim ispitivanjem

cjelokupne porodične situacije u kontekstu Haške konvencije i da pojasni da se tu radi samo o kompatibilnosti povratka sa Konvencijom, a da se time ne dovodi u pitanje isključiva nadležnost sudova u državi uobičajenog mjesta boravka da odlučuju o meritumu spora.

d. Ocjena Suda

i. Opća načela

92. Sud smatra primjerenim da na početku ponovi određena načela, kojima se mora rukovoditi tokom ispitivanja predmeta, a na koja je skrenuo pažnju u svojoj skorijoj presudi u predmetu *Nada protiv Švicarske* ([GC], br. 10593/08, stav 167, 12. septembar 2012., ECHR 2012-...), na sljedeći način:

“168. Prema utvrđenoj sudskoj praksi, ugovorna strana odgovorna je, prema članu 1. Konvencije, za sve radnje i propuste svojih organa, bez obzira na to da li je čin ili propust u pitanju bio posljedica unutarnjeg prava ili nužnosti postupanja u skladu s međunarodnim pravnim obavezama. Član 1. ne pravi razliku u pogledu dotičnog pravila ili mjere i ne isključuje nijedan dio “nadležnosti” ugovorne strane iz preispitivanja na osnovu Konvencije (v. *Bosphorus Hava Yolları Turizm ve Ticaret Anonim Şirketi*, citiran gore, stav 153. i *Ujedinjena komunistička partija Turske i drugi protiv Turske*, 30. januar 1998. stav 29., Izvještaji 1998-I). Ugovorne obaveze koje je država preuzela nakon stupanja na snagu Konvencije u odnosu na tu državu mogu, dakle, biti osnov za pozivanje na odgovornost u odnosu na Konvenciju (v. *Al-Saadoon i Mufdhi protiv Ujedinjenog Kraljevstva*, br. 61498/08, stav 128, ECHR 2010, i *Bosphorus Hava Yolları Turizm ve Ticaret Anonim Şirketi*, citirani gore, stav 154., i u njemu citirani predmeti).

169. Štaviše, Sud ponavlja da se Konvencija ne može tumačiti izolirano već da se mora tumačiti u skladu sa općim načelima međunarodnog prava. U obzir treba uzeti, kao što je naznačeno u članu 31. stav 3. (c) Bečke konvencije o međunarodnom pravu ugovora iz 1969., “sve relevantne odredbe međunarodnog prava koje su primjenjive u odnosima između strana”, a naročito odredbe koje se tiču međunarodne zaštite ljudskih prava (vidi, na primjer, *Neulinger i Shuruk protiv Švicarske* [GC], br. 41615/07, stav 131, ECHR 2010; *Al-Adsani protiv Ujedinjenog Kraljevstva* [GC], br. 35763/97, stav 55, ECHR 2001-XI; i *Golder protiv Ujedinjenog Kraljevstva*, 21. februar 1975., stav 29, serija A br. 18).

170. Prilikom stvaranja novih međunarodnih obaveza, pretpostavlja se da države neće odstupiti od svojih ranijih obaveza. U situacijama gdje je istovremeno primjenjiv veći broj, naizgled kontradiktornih, instrumenata, međunarodna sudska praksa i akademsko mišljenje nastoje da ih tumači na način da iskoordinira njihove efekte i izbjegne svaki mogući sukob između njih. Prema tome, dvije različite obaveze se moraju harmonizirati, koliko god je to moguće, kako bi proizvele efekte koji su u potpunosti skladu sa postojećim zakonom (vidi, u tom smislu, *Al-Saadoon i Mufdhi*, citiran gore, stav 126; *Al-Adsani*, citiran gore, stav 55; i odluku u predmetu *Banković*, citirani gore, stavovi 55-57; vidi također reference navedene u izvještaju studijske grupe ILC-a pod nazivom “Fragmentacija međunarodnog prava: poteškoće koje nastaju uslijed diversifikacije i ekspanzije međunarodnog prava”...).

93. Što se tiče, konkretno, pitanja odnosa između Konvencije i Haške konvencije o građanskopravnim aspektima međunarodne otmice djece od

25. oktobra 1980., Sud ponavlja da su države ugovornice dužne obaveze u području međunarodne otmice djece, koje proizilaze iz člana 8., tumačiti u svjetlu zahtjeva Haške konvencije (v. *Ignaccolo-Zenide*, citirano gore, stav 95; *Iglesias Gil i A.U.I. protiv Španije*, br. 56673/00, stav 51, ECHR 2003-V; i *Maumousseau i Washington*, citirano gore, stav 60) i Konvencije o pravima djeteta od 20. novembra 1989. (v. *Maire*, citirano gore, stav 72; *Maumousseau i Washington*, citirano gore; i *Neulinger i Shuruk*, citirano gore, stav 132), kao i u svjetlu relevantnih pravila i načela međunarodnog prava primjenjivog na odnose između država ugovornica (v. *Demir i Baykara protiv Turske* [GC], br. 34503/97, stav 67, ECHR 2008-...).

94. Ovaj pristup obuhvata kombiniranu i usklađenu primjenu međunarodnih instrumenata, a u ovom slučaju, naročito Konvencije i Haške konvencije, vodeći računa o njihovoj svrsi i uticajima na zaštitu prava djece i roditelja. Takvo tumačenje međunarodnih odredbi ne smije dovesti u sukob, odnosno suprotstavljati različite ugovore, pod uvjetom da Sud može u cijelosti obavljati svoju zadaću, tj. „osigurati poštivanje obveza koje su visoke ugovorne strane preuzele“ temeljem Konvencije (vidi, između ostalog, *Loizidou protiv Turske* (Preliminarni prigovori), 23. mart 1995., stav 93, serija A, br. 310), tumačeći i primjenjujući odredbe Konvencije na način koji njena jamstva čini praktičnim i djelotvornima (vidi, naročito, *Artico protiv Italije*, 13. maj 1980., stav 33, serija A br. 37, i *Nada*, citirano gore, stav 182).

95. Odlučujuće pitanje je pravična ravnoteža koja mora postojati između suprotstavljenih interesa – interesa djeteta, dvaju roditelja i interesa javnog reda – odnosno je li ista postignuta u okviru polja slobodne procjene koje je dato državama u ovim pitanjima (v. *Maumousseau i Washington*, citirano gore, stav 62), vodeći pri tome računa da se interesima djeteta daje primarni značaj i da ciljevi sprečavanja i hitnog povratka zaista odgovaraju specifičnom konceptu “najboljeg interesa djeteta” (v. stav 35, gore).

96. Sud ponavlja da postoji široki konsenzus – čak i u međunarodnom pravu – u prilog ideji da u svim odlukama koje se tiču djece, njihovi najbolji interesi moraju biti na prvom mjestu (v. stavove 37-39 gore).

97. Ista filozofija je svojstvena i Haškoj konvenciji, koja ovaj interes vezuje za povrat u pređašnje stanje kroz donošenje odluke o hitnom povratku djeteta u državu njegovog stalnog boravka, u slučaju nezakonitog odvođenja, uzimajući u obzir činjenicu da odbijanje povratka ponekad može biti opravdano objektivnim razlozima koji korespondiraju sa najboljim interesom djeteta, čime se objašnjava postojanje izuzetaka, naročito u slučajevima kada postoji ozbiljna opasnost da bi povratak djeteta izložio fizičkoj opasnosti ili psihičkoj traumi ili ga na neki drugi način doveo u nepovoljan položaj (član 13. stav 1. (b)). Sud, nadalje, ističe da i Evropska unija slijedi istu filozofiju, u okviru sistema koji obuhvata samo zemlje članice, a na osnovu načela uzajamnog povjerenja. Uredba Brisel II bis, čija pravila o otmici djece nadopunjuju ona koja su sadržana u Haškoj

konvenciji, također, u svojoj preambuli ukazuje na najbolji interes djeteta (v. stav 42 gore), dok član 24. stav 2. Povelje o osnovnim pravima ističe da u svim radnjama koje se tiču djece najbolji interes djeteta mora imati primarni značaj (v. stav 41 gore).

98. Dakle, proizilazi ne samo iz člana 8. Konvencije već i iz same Haške konvencije da se, s obzirom na izuzetke od načela hitnog povratka djeteta u mjesto stalnog boravka koji su izričito pobrojani u istoj, takav povratak ne može naložiti automatski ili mehanički (v. *Maumousseau i Washington*, citirano gore, stav 72, i *Neulinger i Shuruk*, citirano gore, stav 138).

99. Kao što je Sud ponovio u svojoj presudi u predmetu *Neulinger i Shuruk* (citirano gore, stav 140), obaveze država s tim u vezi definirane su u predmetu *Maumousseau i Washington* (citirano gore, stav 83).

100. Najbolji interes djeteta ne podudara se sa interesima oca ili majke, osim kada nužno imaju neke zajedničke kriterije na temelju kojih se ocjenjuju ličnost djeteta, njegova pozadina i specifična situacija. Ipak, ne mogu se tumačiti na isti način bez obzira da li sud ispituje zahtjev za povratak djeteta temeljem Haške konvencije ili donosi odluku o meritumu zahtjeva za utvrđivanje skrbništva ili roditeljske odgovornosti, koji u načelu nemaju nikakve veze sa ciljem Haške konvencije (članovi 16., 17. i 19.; v. također stav 35 gore).

101. Dakle, u kontekstu zahtjeva za povratak djeteta koji je napravljen prema Haškoj konvenciji i koji je shodno tome različit od postupka za skrbništvo, koncept najboljeg interesa djeteta mora se ocjenjivati u svjetlu izuzetaka predviđenih Haškom konvencijom, koji se odnose na protok vremena (član 12.), uvjeta za primjenu Konvencije (član 13. (a)) i postojanja “ozbiljne opasnosti” (član 13. (b)), i usklađenost sa osnovnim načelima zaštite ljudskih prava i osnovnih sloboda države kojoj je upućen zahtjev (član 20.). Ovo je u prvom redu zadatak nacionalnih vlasti države kojoj je zahtjev upućen, koje imaju, između ostalog, prednost direktnog kontakta sa zainteresiranim stranama. U ispunjavanju svoje zadaće prema članu 8., domaći sudovi uživaju polje slobodne procjene, koje, međutim, i dalje podliježe evropskom nadzoru, gdje Sud, temeljem Konvencije, preispituje odluke tih organa koje su donijeli koristeći te ovlasti (v. *mutatis mutandis*, *Hokkanen protiv Finske*, 23. septembar 1994., stav 55, serija A br. 299-A; i također *Maumousseau i Washington*, citirano gore, stav 62, i *Neulinger i Shuruk*, citirano gore, stav 141).

102. Naime, u kontekstu ovog preispitivanja, Sud ponavlja da on ne predlaže da njegova ocjena zamijeni ocjenu domaćih sudova (vidi, na primjer, *Hokkanen protiv Finske*, citirano gore, i *K. i T. protiv Finske* [GC], br. 25702/94, stav 154, ECHR 2001-VII). Ipak, mora se uvjeriti da je proces odlučivanja domaćih sudova, koji je doveo do usvajanja spornih mjera, bio pravičan i da je zainteresiranim stranama u ovom predmetu omogućio da u cijelosti predstavljaju svoj slučaj, tj. da je primarni značaj dat najboljim interesima djeteta (v. *Eskinazi i Chelouche protiv Turske* (dec.), br.

14600/05, ECHR 2005-XIII (izvodi); *Maumousseau i Washington*, citirano gore, i *Neulinger i Shuruk*, citirano gore, stav 139).

103. S tim u vezi, Vlada je smatrala, naročito, da se cjelokupna porodična situacija mora ispitivati u skladu sa okolnostima svakog pojedinačnog slučaja (v. stav 75 gore). Treće strane umješaci su, međutim, smatrali da je zahtjev za “detaljno ispitivanje cjelokupne porodične situacije” (*Neulinger i Shuruk*, citirano gore) oprečan Haškoj konvenciji (v. stavove 84 i 88 gore), i tražili su od Suda da pojasni ovo pitanje (v. stav 91 gore) i postavi granice u okviru kojih sud može ispitivati porodičnu situaciju u kontekstu odlučivanja o zahtjevu za povratak djeteta (v. stav 89 gore).

104. U tom smislu, Sud primjećuje da je presuda Velikog vijeća u predmetu *Neulinger i Shuruk* (citirana gore, stav 139) na koju su se pozivale mnoge kasnije odluke (vidi, između ostalog, *Raban protiv Rumunije*, br. 25437/08, stav 28., 26. oktobar 2010.; *Šneerson i Campanella*, citiran gore, stav 85; i, nedavno, odluka u predmetu *M.R. i L.R.*, citiran gore, stav 37.) mogla biti i zaista i jeste bila tumačena na način da domaći sudovi trebaju detaljno ispitati cjelokupnu porodičnu situaciju i cijeli niz faktora. Vijeće je tu formulaciju već koristio u predmetu *Maumousseau i Washington* (citirano gore, stav 74), u kojem su takvo detaljno ispitivanje, zapravo, proveli nacionalni sudovi.

105. U svjetlu prethodno navedenog, Sud smatra da je prikladno da pojasni da njegov nalaz iz stava 139. presude u predmetu *Neulinger i Shuruk* sam po sebi ne postavlja nikakva načela kojih bi se domaći sudovi trebali pridržavati kod primjene Haške konvencije.

106. Sud smatra da se usklađeno tumačenje Evropske konvencije i Haške konvencije (v. stav 94 gore) može postići ukoliko se zadovolje sljedeća dva uvjeta. Prvo, sud države kojoj je upućen zahtjev mora istinski uzeti u obzir faktore koji mogu predstavljati izuzetak od hitnog povratka djeteta temeljem članova 12., 13. i 20., naročito ako je te faktore iznijela jedna od strana u postupku. Sud potom mora donijeti odluku koja je dovoljno obrazložena u tom smislu, kako bi Sudu omogućio da provjeri da su ta pitanja valjano ispitana. Drugo, ovi faktori se moraju ocijeniti u svjetlu člana 8. Konvencije (v. *Neulinger i Shuruk*, citirano gore, stav 133.).

107. Zbog toga, Sud smatra da član 8. Konvencije domaćim vlastima nameće posebnu proceduralnu obavezu u ovom pogledu: pri ocjeni zahtjeva za povratak djeteta, sudovi moraju razmotriti ne samo dokazive navode o “ozbiljnoj opasnosti” za dijete u slučaju povratka već i donijeti odluku, navodeći konkretne razloge u svjetlu okolnosti tog slučaja. Neuzimanje u obzir prigovora na povratak, koji bi mogli potpasti pod opseg članova 12., 13. i 20. Haške konvencije i nedostatno obrazloženje odluke kojom se ti prigovori odbijaju, bilo bi protivno i zahtjevima člana 8. Konvencije i cilju i svrsi Haške konvencije. Neophodno je da sudovi pravovremeno ispituju takve navode i da to potkrijepe obrazloženjem koje neće biti ni automatsko ni stereotipno, već dovoljno detaljno u svjetlu izuzetaka navedenih u Haškoj

konvenciji, koji se moraju strogo tumačiti (v. *Maumousseau i Washington*, citirano gore, stav 73). To će omogućiti Sudu, čija zadaća nije da se stavljaju na mjesto nacionalnih sudova, da provede evropski nadzor koji mu je povjeren.

108. Nadalje, kako preambula Haške konvencije predviđa povratak djeteta u “državu njegovog stalnog boravka”, sudovi se moraju uvjeriti da su u toj zemlji osigurane adekvatne garancije i da u slučaju poznate opasnosti postoje konkretne mjere zaštite.

ii. Primjena ovih načela na ovaj konkretan slučaj

109. Sud, koji mora donijeti svoju ocjenu u svjetlu situacije koja je bila na snazi u vrijeme sporne mjere (vidi, *mutatis mutandis*, *Maslov protiv Austrije* [GC], br. 1638/03, stav 91, ECHR 2008-...), prvenstveno primjećuje da je, za razliku od predmeta *Neulinger i Shuruk* (citirano gore), čije su okolnosti bile, u svakom slučaju, naročito neobične, posebno zbog izuzetno dugog protoka vremena, u ovom predmetu protekao vrlo kratak period do momenta kada su latvijske vlasti zaprimile zahtjev temeljem Haške konvencije. Dijete je prve godine svog života provelo u Australiji i došlo u Latviju kad mu je bilo tri godine i pet mjeseci. Zahtjev za povratak podnesen je centralnom izvršnom tijelu dva mjeseca nakon odlaska iz Australije, a presude Okružnog suda i Regionalnog suda u Rigi donesene su četiri, odnosno šest mjeseci nakon što su podnositeljica predstavke i njezina kćerka stigle u Latviju. Konačno, gospodin T. se sreo sa E., sa kojom se krenuo vraćati u Australiju 14. marta 2009. Iz toga proizilazi da je u periodu od manje od godinu dana, koji je inače naveden u stavu 1. člana 12 Haške konvencije kao rok za hitni povratak djeteta, podnesen zahtjev za povratak djeteta latvijskim vlastima, pokrenut domaći postupak i izvršen povratak djeteta.

110. Nadalje, Sud primjećuje da su domaći sudovi, u prvom stepenu i po žalbi, bili jednoglasni u pogledu odgovora na zahtjev gospodina T. za povratak djeteta. U presudi od 19. novembra 2008., Okružni sud, koji je odlučio nakon saslušanja kojem su prisustvovali oboje roditelja, zaključio je da je Haška konvencija primjenjiva i odobrio zahtjev gospodina T., naloživši da se dijete odmah vrati u Australiju. Dana 26. januara 2009. nakon rasprave kojoj su prisustvovali oba roditelja, Regionalni sud u Rigi je potvrdio tu presudu.

111. Što se tiče, konkretno, obrazloženja koje su dali latvijski sudovi, Sud primjećuje da je sud u prvom stepenu, na obrazložen način, odbacio prigovore podnositeljice predstavke na povratak djeteta temeljem člana 13. Haške konvencije, naročito nakon što je ispitao dokaze koje su strane izvele, uključujući i fotografije i elektronsku prepisku između podnositeljice predstavke i rođaka gospodina T., te izjave svjedoka koje je priložila podnositeljica predstavke. Nakon što je odbio tražiti informacije od australijskih sudova o ranijim osudama i optužbama za koje se navodno

tereti, sud je u konačnici odbacio navode o opasnosti od psihološke traume za dijete u slučaju povratka, zaključujući da podnositeljica predstavke nije uspjela to dokazati (v. stav 21 gore).

112. Sud primjećuje da je situacija, kasnije, pred Regionalnim sudom u Rigi, poprimila drugi oblik jer je podnositeljica predstavke, u kontekstu svoje žalbe, dostavila potvrdu koju je na njezin zahtjev napravio psiholog 16. decembra 2008. tj. nakon prvostepene presude. Ovaj dokument ukazuje da dijete, s obzirom na svoju dob, nije u mogućnosti izraziti svoje mišljenje o preferiranom mjestu boravka ali da treba isključiti razdvajanje djeteta od majke zbog vjerovatnoće nastanka psihološke traume (v. stav 22 gore).

113. Međutim, Okružni sud je prilikom razmatranja zahtjeva za odlaganje izvršenja odluke o povratku uzeo u obzir ovaj nalaz psihologa i naložio da se, u interesu djeteta, naredba o povratku odloži do okončanja žalbenog postupka (v. stav 24 gore), dok je Regionalni sud taj nalaz odbio uzeti u obzir.

114. Sud primjećuje da je žalbeni sud smatrao da nalazi psihologa zadiru u meritum pitanja skrbništva i da zbog toga ne mogu biti korišteni kao dokaz u postupku o rješavanju pitanja povratka djeteta koji se pred njim vodio. Time je, u svjetlu ovog obrazloženja, Regionalni sud u Rigi odbio ispitati zaključke psihološkog nalaza u kontekstu člana 13. (b) Haške konvencije, iako je bio direktno povezan s najboljim interesom djeteta jer skreće pažnju na potencijalnu opasnost od psihološke traume u slučaju naglog odvajanja djeteta od majke (vidi, s druge strane, *Maumousseau i Washington*, citirano gore, stav 63).

115. Član 8. Konvencije nameće latvijskim vlastima proceduralnu obavezu, kojom se traži da sudovi djelotvorno ispituju dokazive navode o “ozbiljnoj opasnosti” po dijete u slučaju povratka, i da svoje nalaze obrazlože u svojoj odluci (v. stav 107 gore).

116. Prema članu 13. (b) Haške konvencije, sudovi koji ispituju zahtjev za povratak djeteta nisu dužni da ga odobre “ako osoba, institucija ili neko drugo tijelo koje se protivi povratku dokaže da ... postoji ozbiljna opasnost”. Roditelj koji se protivi povratku mora, u prvom redu, izvesti dovoljno dokaza u tom smislu. U ovom konkretnom slučaju, podnositeljica predstavke ima obavezu da predoči dovoljno dokaza kojima će potkrijepiti svoje navode koji se odnose na postojanje opasnosti, a naročito one koje je opisala kao “ozbiljna” u članu 13. (b). Nadalje, Sud primjećuje da, iako potonja odredba nije restriktivna u pogledu konkretne prirode “ozbiljne opasnosti” – i može obuhvatati ne samo “fizičku opasnost ili psihološku traumu” već i “nepodnošljiv položaj”, ne može se tumačiti u svjetlu člana 8. Konvencije da obuhvata sve neugodnosti koje su nužno vezane iskustvo povratka: izuzetak iz člana 13. (b) tiče se samo situacija koje nadilaze ono što bi dijete moglo razumno podnijeti. Podnositeljica predstavke je ispunila svoju obavezu, dostavljanjem nalaza psihologa u kojem je ustanovljeno da u slučaju naglog odvajanja djeteta od majke postoji opasnost od nastanka

psihološke traume. Nadalje, tvrdila je, također, da je gospodin T. ranije osuđivan i navela primjere zlostavljanja kojem je bila izložena. Dakle, latvijski sudovi su bili dužni valjano provjeriti ove navode, kako bi potvrdili ili odbacili postojanje “ozbiljne opasnosti” (v. *B. protiv Belgije*, br. 4320/11, stavovi 70-72, 10. juli 2012.).

117. Prema tome, Sud smatra da je odbijanje da se uzme u obzir takav navod, koji je podnositeljica predstavke potkrijepila nalazom stručnog lica, i koji je mogao razotkriti postojanje potencijalne ozbiljne opasnosti u smislu člana 13. (b) Haške konvencije, bilo je suprotno zahtjevima člana 8. Konvencije. Nekontradiktorna priroda psihološkoga nalaza nije bila dovoljna da sudove oslobodi njihove odgovornosti da je djelotvorno ispituju, naročito jer bi, shodno ovlastima Regionalnog suda, ovaj dokument mogao biti predložen za unakrsno ispitivanje stranaka u sporu ili bi sud mogao, po vlastitoj diskreciji, tražiti drugo mišljenje vještaka, što je dopušteno prema latvijskom zakonu (v. stav 45 gore). Trebalo je, također, razmotriti pitanje je li moguće da majka doprati kćerku u Australiju i da održava kontakt s njom. Sud, nadalje, ističe da, u svakom slučaju, budući da su prava zajamčena članom 8. Konvencije, koja je dijelom latvijskog prava i direktno primjenjiva i da predstavljaju “osnovna načela zaštite ljudskih prava i osnovnih sloboda države kojoj je zahtjev upućen” u smislu člana 20. Haške konvencije, Regionalni sud u okolnostima ovog predmeta nije mogao izostaviti takvo razmatranje.

118. Što se tiče poštivanja kratkih rokova propisanih Haškom konvencijom na koje se Regionalni sud u Rigi pozvao u svom obrazloženju (v. stav 25 gore), Sud ponavlja da, iako član 11. pomenute konvencije zaista nalaže sudskim vlastima da brzo djeluju, to ih ne oslobađa dužnosti da provedu djelotvorno ispitivanje navoda stranke, koja se, u ovom slučaju, izričito pozvala na jedan od izuzetaka pobrojanih u članu 13. (b).

119. U svjetlu gore navedenog, Sud smatra da je podnositeljica predstavke bila izložena nesrazmjernom miješanju u njezina prava na porodični život, budući da proces odlučivanja pred domaćim sudovima nije zadovoljio proceduralne zahtjeve propisane članom 8. Konvencije i da Regionalni sud u Rigi nije ispitao navode podnositeljice predstavke na temelju člana 13. (b) Haške konvencije.

120. Iz toga proizilazi da je došlo do povrede člana 8. Konvencije.

II. PRIMJENA ČLANA 41. KONVENCIJE

121. Član 41. Konvencije propisuje:

“Kada Sud utvrdi prekršaj Konvencije ili Protokola uz nju, a unutrašnje pravo visoke strane ugovornice u pitanju omogućava samo djelomičnu odštetu, Sud će, ako je to potrebno, pružiti pravično zadovoljenje oštećenoj stranci.”

A. Šteta

122. Budući da podnositeljica predstavke nije podnijela zahtjev u odnosu na materijalnu i nematerijalnu štetu, Sud smatra da ne postoji obaveza da joj se po tom osnovu dosudi bilo kakv iznos.

B. Sudski i drugi troškovi

123. Podnositeljica predstavke je tražila iznos od 1,996.91 latvijskih lati (2,858.84 eura) na ime troškova i izdataka nastalih u postupku pred Velikim vijećem i podnijela niz dokumenata u prilog zahtjevu.

124. Vlada je smatrala da je zahtjev podnositeljice neopravdan i nerazuman, osim u iznosu od 485.19 eura koji se odnose na troškove putovanja punomoćnika podnositeljice predstavke na rasprave pred Sudom.

125. Sud ponavlja da može dosuditi troškove i izdatke ukoliko utvrdi da su isti bili stvarni i nužni i razumni u pogledu količine. U ovom slučaju, s obzirom na informacije koje je ima pred sobom i svoju sudsku praksu, Sud smatra razumnim da se podnositeljici predstavke dosudi iznos od 2,000 eura na ime troškova i izdatka nastalih u postupku pred Sudom.

C. Zatezna kamata

126. Sud smatra primjerenim da se zatezna kamata obračunava prema fiksnoj kamatnoj stopi Evropske centralne banke uvećanoj za 3 procentna poena.

IZ OVIH RAZLOGA SUD ,

1. *Presuđuje*, sa devet glasova za i osam glasova protiv, da je došlo do povrede člana 8. Konvencije;
2. *Presuđuje*, sa deset glasova za i sedam glasova protiv,
 - (a) da je tužena država dužna isplatiti podnositeljici predstavke, u roku od tri mjeseca, iznos od 2,000 eura (dvijehiljade eura) na ime troškova i izdataka, uvećan za sve poreze koji se eventualno zaračunavaju, konvertiran u latvijske late po primjenjivom kursu na dan isplate;
 - (b) da se od isteka gore pomenutog roka od tri mjeseca pa do dana izmirenja, zaračunava redovna kamata na gore navedeni iznos po fiksnoj kamatnoj stopi Evropske centralne banke za period kašnjenja, uvećanoj za tri procentna poena;

3. *Odbacuje*, jednoglasno, preostali dio zahtjeva podnositeljice predstavke za pravično zadovoljenje.

Sačinjena na engleskom i francuskom jeziku, i izrečena na javnoj raspravi u Zgradi ljudskih prava 26. novembra 2013.

Michael O'Boyle
Zamjenik Registrara

Dean Spielmann
Predsjednik

U skladu sa članom 45. stav 2. Konvencije i pravilom 74. stav 2. Poslovnika Suda, izdvojena mišljena sudija nalaze se u prilogu ove presude:

- saglasno mišljenje sudije Pintoa de Albuquerquea;
- zajedničko protivno mišljenje sudija Bratza, Vajića, Hajiyeve, Šikuta, Hirvelä, Nicolaoua, Raimondia i Nussbergera.

D.S.
M.O'B.

© Vijeće Evrope/Evropski sud za ljudska prava, 2014.

Službeni jezici Evropskog suda za ljudska prava su engleski i francuski. Ovaj prevod je finansiran uz podršku Zakladnog fonda za ljudska prava Vijeća Evrope (www.coe.int/humanrightstrustfund). Ovaj prevod nije obavezujući za Sud i Sud nije odgovoran za njegovu kvalitetu. Prevod se može preuzeti iz HUDOC baze podataka sudske prakse Evropskog suda za ljudska prava (<http://hudoc.echr.coe.int>) ili iz bilo koje druge baze podataka sa kojom je Sud podijelio. Prevod se može umnožavati u nekomercijalne svrhe pod uvjetom da se navede puni naziv predmeta, zajedno sa naznakom autorskih prava i referencom na Zakladni fond za ljudska prava. Ukoliko se bilo koji dio ovog prevoda namjerava koristiti u komercijalne svrhe, kontaktirajte publishing@echr.coe.int.

© Council of Europe/European Court of Human Rights 2014.

The official languages of the European Court of Human Rights are English and French. This translation was commissioned with the support of the Human Rights Trust Fund of the Council of Europe (www.coe.int/humanrightstrustfund). It does not bind the Court nor does the Court take any responsibility for the quality thereof. It may be downloaded from the HUDOC case-law database of the European Court of Human Rights (<http://hudoc.echr.coe.int>) or from any other database with which the Court has shared it. It may be reproduced for non-commercial purposes on condition that the full title of the case is cited, together with the above copyright indication and reference to the Human Rights Trust Fund. If it is intended to use any part of this translation for commercial purposes, please contact publishing@echr.coe.int.

© Conseil de l'Europe/Cour européenne des droits de l'homme 2014.

Les langues officielles de la Cour européenne des droits de l'homme sont le français et l'anglais. La présente traduction a été effectuée avec le soutien du Fonds fiduciaire pour les droits de l'homme du Conseil de l'Europe (www.coe.int/humanrightstrustfund). Elle ne lie pas la Cour et celle-ci décline toute responsabilité quant à sa qualité. Elle peut être téléchargée à partir de HUDOC, la base de jurisprudence de la Cour européenne des droits de l'homme (<http://hudoc.echr.coe.int>), ou de toute autre base de données à laquelle HUDOC l'a communiquée. Elle peut être reproduite à des fins non commerciales, sous réserve que le titre de l'affaire soit cité en entier et s'accompagne de l'indication de copyright ci-dessus ainsi que de la référence au Fonds fiduciaire pour les droits de l'homme. Toute personne souhaitant se servir de tout ou partie de la présente traduction à des fins commerciales est invitée à le signaler à l'adresse suivante publishing@echr.coe.int.